

MARČĖNAS KRENTANTIS

Aidas Marčėnas. *Ellinė*. – Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2006.

„Taip / tikriausiai smagu / būtų tvirti pasaulius“ – yra pirmosios eilėraščio „Taip“ eilutės (iš *Angelo*, 1991), ir jos nusako Aido Marčėno poezijos esmę. Eilėraščio idėja labai paprasta, jame kalbama apie vaizduotės ir žodžio sutapimą kūryboje. „Taip“ yra ne tik sutikimas meilei, kuri yra kūrybos sąlyga, bet ir nežinojimui, kuris yra kūrybos sąlyga taip pat. Pasak Aido Marčėno, pozityvaus nusiteikimo rašyti eilėraščius neužtenka poezijai, ir net atvirksčiai – tikrai poezijai toks nusiteikimas iš principo yra pavojingas. Įkvėpimas, sujaudinimas, vaizduotės sužadimas yra tik gamtos suteiktas pretekstas pradėti ką nors veikti – žiopsoti, svajoti, vaikščioti, mėginti eiti ropom aplink stalo koją, kaip kūdikystėj, ar pabandyti rašyti eilėraščius. Bet nebūtinai eilėraščių rašymas tiesiog savaime turėtų virsti poezija: „Jei tu įsilipai / į medį ankstyvą pavasarį, – eilėraštyje „Įkvėpimas“ sako Marčėnas, – ir iš nuostabos išsižiojęs / grožiesi apylinkėmis tai dar / nereikia kad paukštis / įskris tau į burną / palaikęs tave inkilėliu“. Jei tik galėtų, Marčėnas pageidautų neišsižioti, įsilipęs į medį, bet jam neišeina. Rinktinė byloja, kad į medį lipta ne kartą, o atsiveriančių panoramų keliamą nuostabą mėgindamas gniaužti, Marčėnas kas kartą krisdavo ir iki šiol krenta (Jurbarko forume šį išpažinimą pavertė konferencijos pranešimu) į savo vaizduotės šulinį, pro tamsos slenkstį į sapną. Jei reikėtų apibrėžti šios poezijos turinį pačiomis bendriausiomis kategorijomis, kurias atpažįsta visi, atpažįstantys tikrą poeziją, tai Marčėno atveju tiktų įkvėpimo antipodas – iškvėpimas. Marčėno pasaulėvaizdyje šis iškvėpimas ženklinių kūrybinio įkvėpimo atoslūgį, kai vaizduotės vandenynas, pasiekęs lūžtančios bangos ribą, pradeda grįžti pats į save, atidengdamas tą kažką, kas rinktinės paskutiniajame viršelyje paties autoriaus yra pavadinta sekluma.

Kritimo į šulinį, į tamsą, į nežinią judesys yra paženklinęs Marčėno eilėraščių pasaulį. Ne svaigus kilimas į viršų, plasnojimas padebesiais, virstantis poetinės gražbylostės pynėmis, o jomis iš įpročio ir kažkokio vidinio tingumo daug kas ir laiko poeziją, bet kritimas žemyn, nežinant, kur krentama, ir nesitikint jokios kitos jėgos iš aukščiau, galinčios įsiterpti į šitą kritimą, pakeisti kryptį ar sulėtinti greitį. Išskyrus kalbą. Kalba Marčėnui vienintelė turi galią sukibti su tuo nesuvokiamu vaizduotės vandeniu, kurio potvynių ir atoslūgių ciklai virsta poezijos bangavimu. Kalbos nesutikusi vaizduotė tėra kosminiai vandenys, tik viena kitą vejančios mintys ar vienas kitą keičiantys kvantai. Viename įspūdingiausių eilėraščių „Aš sėdėjau prie knygos“ (iš knygos *Angelas*), kuriame autorius savo skaitytojams suteikia galimybę patirti tokį kritimo į vaizduotės šulinį svaigulį ir siaubą, išryškėja šio šulinio dugne glūdinti išsiasmeninimo, pražūties ir susilietimo su pirmaprade kūrybos medžiaga idėja: „Ten giliausia gelmė ir sekiausia tenai sekluma... / Žemės, oro, ugnies ir vandens vienalytė ekstazė“. Nesusiliesdamas su šia idėja vaizduotės pasaulis neturėtų ko perduoti eilėraščiui, nes ties šia idėja subręsta visi mūsų „aš“ branduoliai, virstantys simboliais ir archetipais. Sapnas ir rojus sodai, mirties ir šviesos vaizdiniai šioje lyrikoje ženklina kraštutinį „aš“ suvokimo etapą, peržengiamą tik ribinės patirties momentais: „Pažiūrėkit giliau: ten pro medžių lapus pamačiau / baltą kerintį sodą, paukščius nuostabius, vienaragį... / Jei pakaktų drąsos ir šiek tiek nusileistum arčiau, / pamatytum mergelę – ją šypsančią mirštantys regi“. Poezija Marčėnui yra ribinės patirties dalykas, į kurį nesiveržiama pametus galvą. Kita vertus, visai tos galvos nepametus, gali ir niekur neišsiveržti. Dramatiška šios poezijos įtampa mezgasi būtent archetipinės *sody*, keliančių nuostabą ir užliejančių

šviesa, ir kalbos, kuri yra sunki prievolė ir pareiga, priešpriešoje. Kitaip nei sapnų ir archetipų teikiama laisvė, kalba Marčėnui yra asmeninės laisvės sutramdymas.

Vieni keisčiausių rinktinėje yra Marčėno eilėraščiai apie kalbą, kuri yra ne tik neištveriamą kūrybos kančia, pastangos įžodinti bežodę patirtį, bet ir ypatingas išsilaisvinimas pačioje kalboje, peržengiantis vieno žmogaus patyrimą. Kalbos, kaip kūrybos kančios, fenomenas poezijoje apskritai nėra jokia naujiena, tačiau lietuvių poezijoje kalbos ir kančios problema pasirodo jau po kalbos ženklo ir eksperimento bandymų, po avangardinio žaidimo (žaidžiamo skubiai, gal net pernelyg skubotai) drauge su kalbos įsipareigojimais skelbti istorines tiesas ir išsakyti iš jos pačios esmės ir pašaukimo nekylančias (tautines, religines, filosofines) idėjas. Visa XX amžiaus lietuvių lyrika ragina kalbėti ir džiaugtis žodžiu, ir Justino Marcinkevičiaus ar Janinos Degutytės poezijos atveju šitas džiaugsmas įgyja solidžią poetinio meistriškumo kompetenciją ir paliudijamas yra savita pasaulėžiūra. Tuo tarpu kalbos kaip kančios, eksperimento ir rizikos etapas prasideda nuo Sigito Gedos, Tomo Venclovos ir Marcelijaus Martinaičio pirmųjų knygų. Marčėno eilėraščių tokia kalbos samprata pasiekia ne be Gedos ar Venclovos kalbos programų refleksijos. Negalėčiau tvirtinti, kad ši kalbos programa būtų virtusi labai išgrynintu teoriniu diskursu, bet kartais (pokalbiuose ar esė) Marčėnas netyčia suformuluoja kokias nors ištarmes apie Ludwigą Wittgensteiną (liudviką Vitgenšteiną), Josifą Brodskį ar Arvydą Šliogerį, kurios sutvirtina poezijoje formuluojamą kalbos programą. Marčėno poezijoje (kūrybinėje visumoje, ne atskirame tekste ar tekstuose) kalbos programa yra esminė jo tveriamų pasaulių prigimčiai suvokti ir aprėpia visas pasaulėvaizdžio struktūras, įkūnydama autentišką ir išbaigtą mąstymo sistemą. Eilėraštis „Taip“ iš knygos *Angelas* nurodo tokios sistemos pamatus – pasauliai tveriami iš žodžių *myliu* ir *nežinau*: „štai paprastai žodis tėvas / ir žodis motina nesusimąstant štai / iš jų dar viena visata / apibendrink / jei nori tačiau / žodis nežinau ir žodis myliu“. Priešingai, nei galėtume tikėtis, ir kaip įprasta būtų tikėtis, iš mylinčio ir įsipareigojančio žodžio lietuvių poezijoje ugdyto romantinio polėkio, virtusio dažnai tiesiog pakylėto plepėjimo įpročiu, Marčėno poezijoje už žodį *myliu* kur kas svarbesnis yra žodis *nežinau*, nors be *myliu* jis neturėtų kūrybos energijos.

Iš žodžio *myliu* Marčėno poezijoje, kaip ir visoje su žodynais nesipykstančioje literatūroje, yra kylama į viršų – ir pasaulėvaizdžio, ir savo vidinio „aš“. Šitas kilimas vaizdinėje Marčėno sistemoje kaip tik ir yra kopimo į medžio, žvelgimo į horizontą ir stebėjimosi veikla, kuriai šios poezijos subjektas neatsispiria ir, nors kiek kartų būtų nupuolęs, lipa kas kartą iš naujo. Vaizduotės vandenynas ir patirties šuliniai, su žvaigždėmis jų gelmėj, Marčėno poezijoje paprastai atsiveria pro medžių lapus ir šakas – pro empirikos tankmę, kuriai patirti nebūtinai iš tikrųjų ir reikalingi tie žodžiai. Žeidžiančios realybės plotai – nesvarbu, kas tai būtų: vaikystės traumos, pirmieji įsimylėjimai ar antrieji, tretieji ir visa kita – kursto paslapties jausmą, perša mintį, kad už viso to, kas šitaip žeidžia, turi dar kažkas būti. Kažkas, kas viską saugo ir laiko. Paprastoje kasdienybėje šito taip paprastai nepamatysi, todėl kur buvęs, kur nebuvęs Marčėnas lipa į viršų ir pro lapų bei šakų tankmę žvelgia iš medžio, iš aukštesnės perspektyvos, žvilgsniu aprėpdamas ir smulkią detalę, ir visą horizontą. Jei tik galėtų, iš savo lapų ir šakų perspektyvos Marčėno subjektas būtų linkęs stebėti sau patylomis, bet kuo labiau patylomis jis stebi, mėgaudamasis tyla, atotrūkiu nuo kasdienybės šurmulio, tuo stipresnė nuostaba ištinka. O kaip ji galėtų neištikti, jei ta vaizduotės jūra, kartu su šuliniais, drauge su horizontu, praveria šį tą daugiau, nei aprėpia kasdienybės žvilgsnis, – slaptųjų pasaulio ryšių, gamtos ir alchemijos dėsnių regėjimus. Ir kuo stipresnė nuostaba ištinka Marčėno lyrinį subjektą, tuo stipriau atsiskleidžia už žvilgsnio ir kasdienybės glūdintys tokių regėjimų (jie ir yra Marčėno sapnai) vaizdiniai – realybės ir vaizduotės sąlytyje, tyloje, dar prieš patiriant kalbą. Iš gyvenimo šurmulio ir triukšmo traukiamasi iki ribos, už kurios prasideda ir tamsūs mirties, ir šviesūs *kerinčių sodų* plotai.

Pripažindamas sau tokios nuostabos keliamą tikrai prieštarinę įspūdį, Marčėnas iš tiesų pripažįsta, kad žodis *nežinau* tinkamai apibūdina šią situaciją. Ir kiekvieną kartą, šį *nežinau* pripažinęs, jis priverčia savo lyrinius subjektus kristi galva žemyn iš medžio į atsivėrusius vaizduotės vandenį.

Pats įdomiausias Marčėno poezijoje man ir yra šitas kritimas žemyn. Iš saugaus žinojimo į nežinią, kuri yra tikros poezijos sąlyga. Visa kita tėra jau žinomų tiesų kartojimas eilėmis, eiliakalystės variantai. „Yra šviesa neregima ji krenta / kas rudenį giliau į liūdną mano veidą / šešėliuos mirguliuojančių pasaulių / ji reiškiasi su regima šviesa / nušvietusią fatališką kritimą“ (eil. „Neregima šviesa“ iš rinkinio *Angelas*). Ir su kiekvienu rinkiniu Marčėnas krenta vis pavojingiau. Būtų naivu tikėtis, kad tokiu būdu poetas išgyvena bekrasťį laisvės ir laimės jausmą, nes net ir lyrinio subjekto kailyje jisai suvokia, jog iš bet kokio medžio kristi yra baisu ir pavojinga ir dar nėra sukurta jokia teorija, kaip galima būtų teisingai tai padaryti. Marčėnas tokios teorijos kurti irgi neapsiima, bet pasikliauja praktinėmis žiniomis apie gamtos dėsnius. Šitų žinių kartoti nesirengiu, bet aišku tik viena: jos nėra priežastis Marčėnui nepasiduoti nuostabos ir kūrybos veiksmui – nelipti į poezijos medį ir nekristi į vaizduotės stichiją. Ir čia būtina pastebėti, kad tokiu savo pomėgiu pats poetas nesižavi, nebent kiek guodžiasi ir graužiasi, labiau laikydamas save poetu iš *žalingo ipročio*. Nedaug rastume šiandien tarp gausiai lietuviškai rašančių žmonių taip mąstančių, nes paprastai poezija, rašymas mūsų krašte suvokiami tartum misijos ir misterijos kintantys variantai. Būti savo sapnų ir slaptųjų esmių išviešintu lietuvių poezijoje iš principo yra garbė, ir ją turėtų paliudyti skaitytojų aplodismentai, o Marčėnui dėl šių esmių nejauku ir kažkaip net truputį gėda. Todėl jei ne pati nuostabos momentu atsiverianti gyvenimo ir mirties sąveika, jos teikiama prasmė, ateinanti į Marčėno gyvenimą iš poezijos, bet ne atvirksčiai, Marčėnas tikriausiai netrokšėtų kaskart iš naujo patirti to svaiginančio kritimo: „Dėkui Dievui arba – deja, poezija man nebeišvengiama. Lygiai taip nebegaliu išvengti gyvenimo bei mirties. Savo ar artimo. Arba meilės. Visų šių pamatinių dalykų, kurių kartais taip norėtusi vengti“ (iš Jurbarke skaityto pranešimo).

Marčėno poetinio talento paslaptis man glūdi nežinojimo ir kritimo momentu atsivėrusios pasaulių tvėrimo galios – vaizduotės ir kalbos susitikime. Visiškai pripažindamas ir atpažindamas savyje bendražmogiškąjį bet kurio krintančiojo silpnumą, trokšdamas ir bijodamas žengimo per slenkstį, per ribą į susitikimą su tuo kažkuo, esančiu už ribos, pačią rizikingiausią kritimo akimirką Marčėnas savo poezijoje staiga įveikia mirguliuojančio vaizdo inerciją ir pradeda kalbėti. Kiekvieną regėjimo sutiktą vaizdą apvilkdamas žodžio rūbu, beribi vaizduotei jis suteikia kalbos pavidalą ir kūną: „Poezijos vyksmas yra – tapti: kūnu, žodžiu, skiemenų sąnariais. / Tas pats troškimas, tas pats / nuodėmingas troškimas – gyventi, / veržtis, putoti ir daugintis, – / verčias vėl atgimti – / dar kartą / bekrasťėj kalbų įvairovėje. / Tokia yra poezijos karma ir ji / nepriklauso nuo rašančio karmos“ (eil. „Poezijos vyksmas“ iš *Dulkių*). Už žodžio griebiamasi tarsi už *surfingo*, autoriaus minimo knygos paskutiniajame viršelyje, ir štai tada jis iš tiesų pradeda sklęsti lietuvių poezijos erdvėje, gaudydamas savo paties vaizduotės sukeltą *lūžtančią, energiją išlaisvinančią bangą*. Išlaisvinta lūžtančios bangos energija poezijos erdvėje pratęsia ir nuostabos momentą – „aš“ susitikimą su paslaptimi. Angelu ar aidu, ar atspindžiu sklęsdamas virš savo poezijos miestų, aikščių ir parkų, su *kerinčių sodų* medžiais, Aidas Marčėnas iš tiesų pratęsia vaizduotės pasiūlytą žaidimą, kuriame svarbiausias įvykis yra patiriama laisvė. Ir čia noriu priminti, kad kalbos ir laisvės santykis šioje poezijoje kaip tik ir yra sudėtingas, nes būtent kalba įžodina vaizduotę, suteikdama ribos ir kentėjimo pojūtį. Kalba pažaboja laisvę, užnerdama kanono, tradicijos ir viso kultūros paveldo pasaitėlį (nebūtinai ant kaklo, gali ir ant kojos, kaip mylinti teta pančiojo Aidą kūdikystėje, – tai aprašyta *Eilinėje*). Tačiau kartu tas kanonas, tradicija ir visas kultūros paveldas ateina į pagalbą rašančiajam jo stipriausio nesvarumo būsenose. Iš čia jokios ekscentrikos neturintis pasipriešinimas kalbos jėgai, svoriui ir naštai, iš čia džiaugsmingas sutikimas priimti

prieglobstį rizikos akivaizdoje. *Skylės, duobės* ir *properšos* nuo rinkinio *Dėvėti* (2001) yra neišvengiami dalykai vaizduotės stichijoje ir kūryboje, tačiau kaip tik kalba Marčėno poezijoje gelbėja netikėčiausiais momentais, perimdama didžiųjų patirčių teikiamą atsakomybę, bet ne atvirkščiai. Mes be reikalo viltumės, kad Marčėno eilėraštis skelbtų kokias nors didžias tiesas, kurios nekyla iš vidinio pačios poezijos turinio. Savo ruožtu Aidas Marčėnas netvirtina, kad jų tokių ir nėra: „jei mirs poezija vynas / taps vandeniu / ir niekada vanduo / vynu jei mirs poezija / tai bus ženklas / kad Dievo nėra / ženklas / kad niekados nesulauksime teismo“ (eil. „Jei mirs poezija“ iš rinkinio *Angelas*). Joks kitas poetas šiandien negalėtų taip pasakyti.

Audinga Peluritytė, *Senieji mitai, naujieji pasakojimai*, Vilnius: Gimtasis žodis, 2006, p. 309–314.